

Ružica Čičak-Chand

*Institut za migracije i narodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb*

Primljeno 29. 10. 1990.

MEĐUNARODNA MIGRACIJA U ARAPSKOJ REGIJI*

SAŽETAK

Kasne sedamdesete svjedokom su velikog povećanja međunarodne migracije radne snage, pri čemu naftom bogate zemlje Arapske regije imaju daleko najveći udio u tom porastu. Znatno povećani prihodi kao posljedica naftnog embarga 1973. naveli su mnoge arapske zemlje da lansiraju krupne ekonomske i socijalne razvojne programe koji su zahtijevali zapošljavanje golemog broja ljudi. Glavnina te povećane potražnje za radnom snagom morala se popuniti iz stranih izvora, isprva iz susjednih arapskih zemalja ali uskoro iz zemalja južne i jugoistočne Azije i Dalekog Istoka.

U radu se nastojalo utvrditi dimenzije međunarodne migracije u Arapskoj regiji u posljednjih desetak do petnaest godina, dati glavna obilježja pojedinih migracijskih procesa u Regiji i faktora koji utječu na migracijske politike zemalja imigracije, prikazati specifičnosti nastupa pojedinih zemalja emigracije (arapskih i azijskih) te ukazati na socijalnu i ekonomsku strukturu migrantske populacije u zemljama Srednjeg Istoka.

Međunarodna migracija radne snage u Arapskoj regiji (zemlje Srednjeg Istoka) jedan je od najvećih izazova koji je proizašao iz modernog ekonomskog razvoja u arapskome svijetu. Eksploatacija naftnih izvora i investiranje u razvoj ekonomija naftom bogatih zemalja dovelo je do velikih dispariteta u приходima per capita među arapskim zemljama. Upravo je to odredilo osnove međunarodnog kretanja radne snage u ovom dijelu svijeta. Premda je međunarodna radna migracija postupno rasla sve od kraja drugoga svjetskog rata, paralelno s ekonomskim razvojem arapskih zemalja, nema sumnje da tek od 1973. dolazi do dubokih promjena u prirodni migracija; obujam kretanja uvelike je porastao a došlo je i do značajne evolucije u kvalitativnom smislu. Naime, od porasta cijena nafte godine 1973, zemlje bogate naftom (posebno Bahrain, Katar, Kuvajt, Libija, Saudijska Arabija i Ujedinjeni Arapski Emirati – UAE) bile su u mogućnosti financirati velike razvojne programe. Međunarodni transfer rada omogućio im je da postignu visoki stupanj

---

* Arapska regija ovdje je definirana kao Arapska peninsula (Saudijska Arabija, Jemen, Oman, UAE, Katar, Bahrein, Kuvajt), zemlje Levanta (Sirija, Libanon, Jordan), uključujući Irak, i zemlje Sjeverne Afrike (Sudan, Egipat, Libija, zemlje Magreba: Alžir, Maroko, Tunis). Iran, etnički i kulturno izdvojen, isključen je posvema; iransko radno tržište uglavnom je odvojeno od arapskoga svijeta. U tekstu se često za Arapsku regiju koristi termin Srednji Istok, koji obuhvaća područje što ga pokrivaju spomenute zemlje, a uključujući još i Tursku (ne-arapska zemlja kao i Iran) koja će tek marginalno biti dotaknuta. U tekstu se javlja referenca i za palestinske emigrante. Kako je u zemljama Perzijskog (ili Arapskog) zaljeva ekonomski razvoj, posebno od 1973, bio najdramatičniji i rezultirao praktički u eksploziju potražnje radne snage, ovdje je, slijedom toga, naglasak dan analizi dimenzija i karaktera međunarodne migracije u Arapskoj regiji na zemljama Zaljeva.

ekonomskog razvoja u kratkom vremenu, unatoč činjenice što je domaća populacija tih zemalja mala a i kvaliteta radne snage slaba.¹ Najveći broj stranih radnika privučen je isprva iz drugih arapskih zemalja, manje bogatih prirodnim izvorima nafte ali zato znatno veće populacije (npr. Jemen, Egipat, Jordan, Sirija i dr.). Migracija iz ovih zemalja odvijala se uglavnom spontano: jezično jedinstvo, kulturna i etnička bliskost koje prevladavaju u arapskome svijetu značilo je da tenzije između domaćih i stranih zajednica ne predstavljaju veći problem. Pa unatoč tome, arapske države bogate naftom i kapitalom, zbog oblika svoga ekonomskog razvoja a i određenih političkih motiva počele su sve više uvoziti radnu snagu iz zemalja južne, jugoistočne i dalekoistočne Azije (u nastavku: južna i istočna Azija). Tako je već početkom 80-ih godina migracija radnika iz Azije u zemlje Srednjeg Istoka po svom obujmu (preko tri milijuna) i karakteru postala gotovo paralelna migraciji iz mediteranskih zemalja u industrijski razvijene zemlje Zapadne Evrope 60-ih i ranih 70-ih godina.² U jednom malom postotku ovdje je prisutna i visoko obrazovana, stručna radna snaga iz više evropskih zemalja i Sjedinjenih Američkih Država (vidi tablicu 1).

Premda fenomen radne migracije na Srednjem Istoku dijeli mnoge sličnosti s onima "privremenih radnika" u zapadnoevropskim zemljama, posebice u pogledu veličine migracijskih tokova i njihovih posljedica za zemlje porijekla migranata, postoje i neke značajne razlike između ova dva fenomena. Kao prvo, velika migracija radnika iz Azije u zemlje Arapske regije dogodila se iznenada i stoga je otežala vladama zemalja porijekla poduzimanje odgovarajućih akcija u pogledu naglog odljeva ljudi. Drugo, radna migracija iz Azije istinski je privremene naravi, jer se većina migranata zapošljava putem radnih ugovora koji se sklapaju za razdoblje 1-4 godine i jer u najvećem broju slučajeva radnici migriraju bez članova obitelji. Nadalje, za razliku od ranijih migracija, ove obuhvaćaju radnike svih struka i stupnjeva naobrazbe, od profesora, administratora, inženjera i tehničara do ne kvalificiranih radnika.

I na kraju valja istaći činjenicu da migranti potječu iz zemalja veće pismenosti i obrazovne razine i razvijeni industrije, dok zemlje primitka imaju u pravilu slabije razvijenu industriju, a radna snaga nižu edukacijsku razinu. Kako smo već uvodno istakli, isprva se glavnina potražnje za radnom snagom podmirivala iz susjednih arapskih zemalja, siromašnih naftom, posebno Egipta. Pored geografske blizine i viška radne snage, zajednička religija i jezik olakšali su odlazanje radnika iz naftom siromašnih u naftom bogate zemlje Srednjeg Istoka. Do godine 1975. arapske su države osiguravale 65,6% regionalne migrantske radne snage. Egipat sa 34,7% uz Jemen sa 30,8% i Jordan sa 13,5% podmirivale su više od polovine potreba za stranim radnicima, odnosno 79 % svih arapskih radnih

¹ Mala i relativno mlada populacija zemalja izvoznica nafte na Srednjem Istoku onemogućavala je tim zemljama da osiguraju dovoljno radne snage za ostvarenje krupnijih razvojnih programa. Udio populacije ispod 15 godina starosti kretao se od 44 % u Kuvajtu do 49 % u Saudijskoj Arabiji (1974/75). Veličinu domaće radne snage ograničava nadalje vrlo mali udio žena, posebno u modernom sektoru. Kao posljedica spomenutih limitacija stupanj udjela domaće radne snage godine 1975. kretao se od 18 % u Kuvajtu do 25 % u Omanu (12:197).

² Priljev radnih migranata povećao se od circa 800.000 godine 1972. na 1.82 milijuna 1975. a godine 1980. iznosio je već 3 milijuna. No prema napomeni Seccombe-a (12:199) procjene Birksa i Sinclaira (dvojice istaknutih istraživača migracija na području Srednjeg Istoka) i Svjetske banke smatraju se nepotpunima, jer ne uzimaju u obzir značajnu ilegalnu migraciju i zapošljavanje. Tako je Saudijska Arabija već 1979. deportirala 88.000 ilegalnih radnika a godine 1980. u razdoblju od samo tri mjeseca, Kuvajt je prognao nekih 18.000 ilegalno zaposlenih migranata (12:199).

Tablica 1 – Radnici migranti u Arapskoj regiji prema zemlji porijekla i zapošljavanja, 1980 (u tisućama)

Zemlja primitka Zemlja porijekla	Saudijska Arabija	Libija	UAE	Kuvajt	Irak	Oman	Katar	Bahrain	Jordan	Jemen	UKUPNO	%
Egipat	155	252	19	82	223	5	6	3	56	4	805	26,8
Jemen	390	–	13	14	–	–	4	2	–	–	423	14,2
Jordan	145	15	19	54	10	1	8	2	–	2	256	8,2
Sirija	25	16	7	35	5	–	1	–	4	1	94	3,3
Libanon	33	6	7	8	5	1	1	–	1	1	63	2,1
Sudan	56	22	3	6	–	2	1	1	–	2	93	3,0
Magreb	3	66	–	–	–	–	–	–	1	–	70	2,3
Oman	10	–	19	2	–	–	2	1	–	–	34	1,1
Irak	3	–	2	40	–	–	–	–	–	–	45	1,5
SVI ARAPI	820	377	89	241	243	9	23	9	62	10	1883	62,5
Pakistan	30	65	137	34	8	32	21	26	2	3	358	11,9
Indija	32	26	110	45	2	85	12	12	4	2	330	10,9
Drugi Azijci	96	27	21	10	6	12	5	11	8	1	197	6,4
SVI AZIJCI	158	118	268	89	16	129	38	49	14	6	885	29,2
OECD i Evropa	30	15	12	5	3	4	1	6	3	1	80	2,7
Afrika i drugi	9	10	1	1	2	1	1	1	1	1	28	0,9
Turska	2	26	–	1	2	–	–	–	–	–	31	1,0
Iran	11	–	41	39	–	–	18	3	–	–	112	3,7
SVI DRUGI	52	51	54	46	8	5	20	10	4	2	251	8,3
UKUPNO	1023	546	411	376	267	143	81	68	80	18	3019	100,0
%	34,0	18,1	13,7	12,5	8,9	4,8	2,7	2,1	2,7	0,5	100,0	

Izvor: (12:198)

migranata (12: 201).³ Međutim, nakon 1975. dolazi do značajnog pomaka u smislu povećane uloge azijskih zemalja u popunjavanju potreba radnog tržišta. Tako je udio azijske radne snage od 22% godine 1975. porastao na 30% godine 1980. Preferiranje azijske radne snage, pored političkih promišljanja, proisteklo je dijelom i iz nastojanja zemalja primitka da unesu stanovitu raznolikost u svoje izvore opskrbljivanja. Svakako da je s tim u vezi možda bilo presudno to što je potražnja nadmašila radni potencijal arapskih zemalja, pa je tako arapska radna snaga postala rijetka, skuplja i neujednačene kvalitete. Nasuprot tome, azijska radna snaga pokazala se ne samo brojčano i kvalifikacijski već i financijski povoljnija. Nadalje, davanje prednosti azijskim radnicima povećalo se i zbog male vjerojatnosti njihova miješanja u unutrašnje prilike (socijalne, ekonomske i političke) zemalja domaćina, jer ne postoji tendencija integraciji u domicilno društvo. Ovo potvrđuje već godine 1982. Weiner, istakavši da je pomak prema "enklavnom" tipu razvoja, gdje azijski migranti rade i borave u tzv. "radnim kampovima", udaljenim od lokalnih naselja, pospjelo potražnju za njihovim uslugama (18: 105). Veliki višak radne snage u Aziji, sa širokim izborom zanimanja, osigurava kontinuiranost u opskrbljivanju radnika i tako njihovu komparativno veću atraktivnost.

Premda je zbog manjkavosti podataka teško utvrditi točan broj radnika iz južne Azije u zemljama Arapske regije, sigurno je da se on uvelike povećao od 1975. Primjerice, samo se broj pakistanskih migranata povećao sa circa 200.000 godine 1975. na preko milijun godine 1981; slijedi Indija sa nešto manje od milijun migranata, dok Bangladeš i Šri Lanka imaju zajedno nešto preko 200.000 radnika u Regiji (9: 5), iste godine. Najdramatičnija promjena u migracijskim kretanjima kasnih 70-ih godina bio je nagli priljev migranata iz istočne Azije, posebno iz Filipina, Južne Koreje i Tajlanda. Procjene govore da je već 1982. na Srednjem Istoku boravilo oko 500.000 Filipinaca, 200.000 Korejanaca i 200.000 tajlandskih radnika. Prema podacima VIII Konferencije ministara rada Azije i Pacifika održane 1980, te je godine u Regiji bilo zaposleno ukupno oko 3 milijuna Azijaca (9: 6). Dostupni podaci o karakteristikama radnika-migranata ukazuju da veliku većinu čine mladi ali oženjeni muškarci, koji su bili zaposleni u vrijeme migriranja, te bolje obrazovani i radno iskusniji od nemigrantskih radnika. Građevinski radnici čine najveći udio među migrantima. Sastav migranata iz istočne Azije razlikuje se unekoliko od onih iz južne Azije, jer potonji potječu iz pretežno urbanih sredina i imaju u prosjeku viši stupanj obrazovanja.

U retrospektivi može se razlučiti pet razvojnih faza priljeva strane radne snage u Regiju. Premda se uzajamno ne isključuju, one obilježavaju znatno različite tipove dinamčnosti i utjecale su na formiranje različitih migracijskih politika kako zemalja slanja tako i zemalja primitka migranata.

³ Do kasnih sedamdesetih migraciju na Srednjem Istoku posebice karakterizira odlazak sve većeg broja Egipćana na rad u druge arapske zemlje. Proširena infrastruktura, koje je popratna pojava veliki godišnji pritjecaj stručnih i akademski obrazovanih građana koje društvo nije kadro radno apsorbirati, odlučujući je faktor u ponudi kvalificirane radne snage u ovoj zemlji. Na strani potražnje, pak, stajala je prije svega ekonomska situacija ojačana tradicionalnom ulogom Egipta kao posrednika između razvijene tehnologije Zapada i potreba arapskih zemalja. Također, kulturna sličnost između Egipta i ostaloga arapskog svijeta, te njegova odvajkada vodeća politička uloga u Regiji, svakako su bili važan sociološki čimbenik u zapošljavanju Egipćana, barem u razdoblju dobre političke klime na Srednjem Istoku. Migracije su, naime, postale možda i nehotični instrument vanjske politike, o čemu zorno svjedoče upravo odnosi Egipta s drugim arapskim zemljama prije i nakon potpisivanja Camp-Davidskog sporazuma.

Početna faza u procesu unutar-regionalnih migracija završila je događajima u listopadu 1973. Regija je u tom razdoblju iskusila dva tradicionalna tipa migracijskih kretanja. Egipćani (i dijelom Jordanci) migrirali su u susjedne arapske države, uglavnom kao nastavno i administrativno osoblje. Istovremeno, nekvalificirani radnici zapošljavali su se u građevinskom sektoru i uslužnim djelatnostima pojedinih zemalja. Primjeri govore prije svega o migraciji Jemenaca u Saudijsku Arabiju i Sudanaca u Egipat. Godine 1970. svega je 12 % radnika-migranata potjecalo iz drugih arapskih zemalja. Niti jedna migrantska skupina nije dominirala u drugoj zemlji, s izuzetkom od oko 250.000 Jemenaca zaposlenih u Saudijskoj Arabiji. Zajedno s procijenjenih 94.000 Egipćana, 92.000 Sirijaca i 71.000 Palestinaca, oni su u to vrijeme predstavljali većinu od 648.000 Arapa zaposlenih izvan granica zemlje porijekla (5: 3). Postojala su četiri tipa migracijskih obrazaca u Regiji u to vrijeme:

- 1/ zemlje koje su izvezile manje ili više nekvalificiranu radnu snagu u Evropu (Alžir, Turska), odnosno u zemlje Arapskog zaljeva i Libiju (Jemen, Sirija);
- 2/ zemlje koje su uvezile manji broj radnika svih kvalifikacijskih nivoa (zemlje Zaljeva i Libija);
- 3/ zemlje koje su izvezile relativno visoko educirano osoblje (Egipat, Libanon, Jordan);
- 4/ zemlje koje su manje-više bile radno samodostatne (Maroko, Tunis).

Povećanje cijene nafte godine 1973. iniciralo je drugu fazu u kretanju radne snage u Regiji koju obilježava prava eksplozija investicija, popraćena velikom potražnjom za stranim radnicima u novoobogaćenim zemljama, izvoznicama nafte. Već godine 1975. evolucija migracijskih tokova rezultirala je u nekoliko novih regionalnih profila:

- 1/ zemlje izvoznice kvalificirane i nekvalificirane radne snage (Egipat, Jordan);
- 2/ zemlje koje uvoze radnu snagu svih kvalifikacijskih struktura (zemlje Zaljeva i Libija);
- 3/ zemlje izvoznice nekvalificirane radne snage, koja je ipak značila gubitak radništva u odnosu na lokalne prilike (Sudan, Jemen);
- 4/ zemlje kojih je dio radnika otišao u Evropu i koje su počele zapošljavati kvalificiranu radnu snagu iz drugih zemalja Srednjeg Istoka (Alžir, Tunis, Maroko);
- 5/ zemlje koje podjednako "izvoze i uvoze" radnu snagu unutar Regije (Irak, Oman). Unatoč porastu broja stranih radnika u Regiji od 800.000 na 1,800.000 između 1970. i 1975. i ovaj period karakterizira još uvijek neregulirano, isključivo tržišno determinirano kretanje radne snage.

Treća faza migriranja u Regiji proizišla je iz kasnijih sedamdesetih. Arapski su radnici, doduše, nastavili migrirati ali su zemlje Zaljeva počele regrutirati sve veći broj radnika iz južne Azije. Tako Indijci, Pakistanci i Bangladešani godine 1975. čine 18% svih radnih migranata (5: 4). Sve veća prisutnost Azijaca u ovoj fazi migracijskog procesa u Regiji rezultat je prije svega, kako smo već rekli, činjenice da arapske zemlje nisu više mogle u cijelosti zadovoljiti potražnju za radnom snagom, a drugo, južnoazijski migranti bili su spremni prihvatiti poslove i zarade na koje arapski radnici nisu pristajali. U to su vrijeme zemlje imigracije inicirale takve migracijske politike koje su bolje kontrolirale priljev stranaca kao i različitih nacionalnih skupina, te regulirale dopustiv stupanj njihova kontakta s lokalnim stanovništvom. Istodobno, arapske zemlje emigracije počele su uočavati negativne posljedice migriranja svojih radnika koje su se očitovale u smanjenju bro-

ja kvalificiranih radnika za domaće potrebe i neuspjeha da se osigura veći dotok migrant-skih doznaka.⁴

Četvrta faza započela je krajem sedamdesetih /početkom osamdesetih/ i obilježava je sve veća nacionalna raznolikost azijske radne snage. Naime, Korejci, Tajvanci, Filipinci i drugi pridružuju se migrantima iz južne Azije. Prisutna je opća mobilnost budući da gotovo svaka zemlja Regije sudjeluje u migracijskom procesu. Međutim, i dalje dominiraju potrebe Saudijske Arabije, koja je apsorbirala nekih 34% ukupne strane radne snage, i nešto manje Libije (18,1%). Libija je krajem sedamdesetih postala značajna destinacija za Tunizane, nakon zatvaranja zapadnoevropskog tržišta za nove migrante godine 1973/74. Libija zapošljava i sve veći broj Alžiraca, što je djelomice posljedica smanjenih mogućnosti zapošljavanja u Francuskoj i drugim zemljama Evropske ekonomske zajednice. Turci su također počeli dolaziti u ovu zemlju, ali i u druge zemlje Srednjeg Istoka, a to ukazuje koliko su migracije postale važan faktor u nacionalnom životu Turske, ali istovremeno je to pokazatelj i smanjenih mogućnosti zapošljavanja u SR Njemačkoj. No stupanj ovisnosti o stranoj radnoj snazi najviši je u manjim državicama Zaljeva, posebno u UAE, gdje je 251.000 migranata godine 1975. činilo 85% svih zaposlenih; u Kataru je taj postotak iznosio 81,8%, a u Kuvajtu 69,4% iste godine (12: 201).

S nekih 3,5 do 4,2 milijuna migranata nasuprot ukupne radne snage regije od oko 9-10 mil. radnika (cca 40-46% migrantske radne snage), prema procjenama Choucria (5: 6), vlade imigracijskih zemalja počele su primjenjivati politiku intervencije, koja se prije svega očitovala u poticanju (ponekad i prisiljavanju) migranata da se po isteku radnog ugovora vrate u zemlju porijekla. Vize, uredbe o boravku i stjecanju državljanstva pooštrene su a privatni je sektor primoran da slijedi restriktivne vladine mjere oko regrutiranja i zapošljavanja stranaca.

Petu fazu migracije radne snage karakterizira period stabilizacije te lagani pad ukupnog broja migranata. Migracijski proces sada ukazuje na veći pomak u primanju visoko kvalificirane radne snage, zatim stanoviti pomak u sektorskoj raspodjeli rada, od građevinarstva prema industriji i uslužnim djelatnostima, te relativno daljnje povećanje udjela radnika iz istočne Azije. Ove promjene rezultat su spoja triju faktora:

- 1/ strukturalnih promjena u ekonomijama zemalja uvoznica radne snage;
- 2/ kraja novčanog viška u nekima od tih zemalja;
- 3/ političke opozicije kontinuiranom porastu broja migranata u nekima od zemalja imigracije.

Ukupni broj zaposlenih u zemljama Perzijskog zaljeva u 1985. iznosio je 7,1 mil., od čega 4,9 mil. (cca 69 %) samo u Saudijskoj Arabiji. Kako je u svih šest država Zaljeva domaća radna snaga brojčano u manjini to je te iste godine (1985) broj stranih radnika iz-

⁴ Mišljenje da su migracije za zemlje porijekla pozitivan faktor, s jedne strane zbog smanjene nezaposlenosti, a s druge strane, zbog priljeva znatnih deviznih sredstava, općenito je sve manje. Na odlazak, posebno višeg i visoko stručnog kadra, zemlje porijekla sve češće gledaju s nezadovoljstvom. Smatraju, naime, s pravom, da su među migrantima nerijetko najsposobniji članovi određene profesije, te je stoga njihov gubitak daleko veći nego što mogu izraziti same brojke. Tako je pojava kritičkog manjka domaćih radnika u nekima od zemalja izvoznica radne snage dovela do kompenzacijskog priljeva strane radne snage u tradicionalno radno izvozne ekonomije, posebno u Jordanu i Jemenu. Takve "zamjene" migracija još su više pridonijele internacionalizaciji regionalnog tržišta rada. Godine 1981. broj registriranih radnih migranata u Jordanu iznosio je 93.000 a u Jemenu blizu 8000 (12: 201).

nosio 5,1 mil (2: 267). Premda Saudijska Arabija zapošljava apsolutno najveći broj strane radne snage (3,52 mil.), odnosno cca 68%, stupanj ovisnosti o stranim radnicima najveći je – kako smo već i prije iznijeli – u nekima od manjih država Zaljeva. Tako je udio stranih radnika u ukupnoj radnoj snazi iznosio više od 80% u Kuvajtu i Kataru, i blizu 91% u UAE (usp. prije navedene podatke za 1975). Čak su i u Saudijskoj Arabiji radni migranti činili više od 70%. U godini 1985. cca 43% migranata potjecalo je iz zemalja južne Azije (Indije, Pakistana, Bangladeša i Sri Lanke); daljnjih 20% iz zemalja istočne Azije. Ukupno, azijski radnici brojili su više od 3,2 mil., odnosno 63% svih radnika-migranata. Udio ne-domaćih, arapskih, radnika iznosio je svega 30% (1,54 milijuna) od ukupnog broja migranata (3: 268). Radnici iz istočne Azije visoko su koncentrirani, sa više od 92% u Saudijskoj Arabiji. Azijci s Indijskog potkontinenta prisutni su na čitavom teritoriju Zaljeva, sa nešto više od 50% u Saudijskoj Arabiji, 20% u UAE te daljnjih 25% u Omanu i Kuvajtu. Godine 1985. broj Indijaca iznosio je 1,1 mil., a od toga je gotovo polovina bila zaposlena u Saudijskoj Arabiji, gdje Indijci čine blizu 15% od ukupne strane radne snage. U UAE njihov je postotak 1985. iznosio 42%, a u Bahreinu 49% te 62% u Omanu.⁵ Pakistanci, sa 57% dominiraju u Saudijskoj Arabiji, te posebno u UAE, gdje pokrivaju više od četvrtine svih radnih migranata (3: 268). Migranti iz istočne Azije pokrivali su 1985. preko 27% ne-domaće radne snage u Saudijskoj Arabiji, dok je njihov udio u drugim zemljama Zaljeva bio znatno niži, od primjerice jedva 2% u Omanu do 11% u Bahreinu. Glavnina radnih migranata iz istočne Azije potječe iz Tajlanda (268.000), Južne Koreje (325.000) i Filipina (356.000) (6: 72).

Za razliku od konvencionalne predodžbe koja strane radnike vidi samo u građevinarstvu, u 1985. najveći je broj migranata bio zaposlen u uslužnim djelatnostima. Financijske službe, personalne i komunalne usluge zapošljavale su 1,5 mil. stranih radnika, gotovo 30% od njihova ukupnog broja. Građevinarstvo je drugi najjači sektor zapošljavanja stranaca, sa 1,45 mil. radnika, tek nešto ispod 29% od njihova ukupnog broja. U trgovini sudjeluje 14% stranih radnika, dok industrija apsorbira 9,4% a poljoprivreda 8,9% radnih migranata. Ovakvi udio po sektorima manje ili više ravnomjerno je raspoređen po pojedinim zemljama.

Možemo ipak istaći da je u Kuvajtu uslužni sektor zapošljavao više od 46% stranaca, dok se najveći postotak stranaca zaposlenih u poljoprivredi nalazi u Saudijskoj Arabiji i Omanu (3: 268).

Upravo fenomenalni rast strane radne snage sredinom sedamdesetih počeo se usporavati osamdesetih. U Kuvajtu, primjerice, strana radna snaga povećavala se samo za 6% godišnje između 1980. i 1985. u odnosu na 16% godišnje u prethodnih pet godina. Pad u ekonomskoj aktivnosti tijekom 1985-87. dalje je smanjio potražnju za stranim radnicima (6: 73). Ranija dominacija građevinskog sektora oslabljena je znatno, dok je zapošljavanje u naftnom sektoru, industriji i trgovini ostalo jednako. Potražnja za stranim radnicima u građevinarstvu kreće se sve više od nekvalificiranih prema polukvalificiranim radnici-

⁵ Prema službenim izvorima gotovo 9 mil. osoba indijskog porijekla živi danas u 155 različitim zemalja svijeta, od kojih je oko pet milijuna uzelo državljanstvo domicilnih zemalja. Jedan od tri glavna procesa migracije iz Indije odnosi se na Arapski svijet (ostala dva pokrivaju zemlje jugoistočne Azije i Južne Afrike, odnosno SAD, Veliku Britaniju i Afriku). Ekonomske veze između Indije i arapskih zemalja starije su od onih s mnogim drugim regijama svijeta. Trgovački kontakti indijskih trgovaca sa zemljama Zaljeva stari su nekoliko stoljeća. Posebno su UAE i Dubai dugo služili kao glavni ulazi za robu iz Indije. U Bahreinu su se odavno nastanili indijski trgovci, dok su veze između Ommana i Indije bile posebno jake u vrijeme britanske vladavine, kada su administracija i policija Ommana upošljavali osoblje indijske vlade. U ostalim dijelovima Arapske regije (Kuvajt, Saudijska Arabija, Katar) migracija iz Indije skorašnjeg je porijekla (10 :48-50).

ma. Najbrže rastući sektor jest uslužni koji se povećao za 92% tijekom posljednjih pet godina (1980-85), uvećavši se od 20 na 27% u stranih radnika. Potražnja za tehničkim i administrativnim kadrom zabilježila je povećanje od 66%. Nasuprot tome, broj radnika u proizvodnji porastao je za svega 23 % pa je tako njihov udio u ukupnoj radnoj snazi pao na 39% (8: 264).

Tablica 2 – Strani radnici prema nacionalnoj skupini i zemlji zapošljavanja, 1985.

Zemlja zapošljavanja	Bahrain	Kuvajt	Oman	Katar	Saudijska Arabija	UAE	UKUPNO
Nacionalna skupina							
Arapci	7.600	252.900	20.900	16.400	1.154.200	95.500	1.547.500
%	7,8	46,5	6,6	23,2	32,8	16,0	30,1
Azijci iz južne Azije	70.900	242.700	280.800	46.200	1.126.300	447.700	2.214.600
%	73,2	44,6	89,4	65,3	32,0	74,8	43,0
Azijci iz jugoistočne Azije	10.700	31.200	4.600	4.000	968.400	25.000	1.043.900
%	11,1	5,7	1,5	5,7	27,4	4,2	20,3
Drugi	7.000	17.100	7.800	4.100	273.800	30.300	340.800
%	7,9	3,2	2,5	5,8	7,8	5,0	6,6
UKUPNO	96.900	543.900	314.100	70.700	3.522.700	598.500	5.146.800
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Za razliku od arapske migracije Azijci su relativno više formalizirani u strukturi i procesu. Naime, najočitija razlika između azijske i arapske radne snage (u svim fazama migriranja) jest da se kod prve radi o organiziranoj migraciji, pod kontrolom vlada i korporacija, dok je potonja, premda regulirana u pogledu nekih obilježja (primjerice, obrazovanje), općenito stihijska i individualna (privatna). Ta razlika ukazuje da su pitanja migracijske politike, nastala transferom azijske radne snage, bitno različita negoli u tradicionalnim oblicima migracije arapskih građana. Osim toga, azijske zemlje emigracije gledaju na prijenos svoje radne snage kao dijela strategije restrukturacije ukupnih odnosa između svojih zemalja i arapskog svijeta. Slično Arapima, i azijske zemlje vide migraciju kao privremenu situaciju, jednim oblikom plaćanja uvezene nafte i načina korekcije deviznog manjka. Međutim, postoji želja za zasnivanjem trajnijih i čvršćih trgovačkih odnosa. I azijske i arapske zemlje involvirane u migracijskom procesu zainteresirane su da na toj bazi ostvare širu međusobnu interakciju.

Migrante iz južne Azije u pravilu regrutiraju privatne agencije. Nekih 400 agencija u tu svrhu djeluje u Pakistanu, 300 u Indiji i preko 200 u Bangladešu i na Šri Lanki. Nakon 1976. vlade spomenutih zemalja, kada se broj ovih agencija naglo povećao i malverzacije učestale, osnovale su sistem nadzora i kontrole agencija, ali bez izravnog upletanja države u njihov rad. Profil zanimanja migranata iz južne Azije sličan je onome Egipta, Jordana i Sudana. Približno jedna trećina radnika ima najmanje srednju školu a mnogo među njima visoko obrazovanje. Jednu trećinu čine kvalificirani radnici, raznih struka i smjerova, dok se jedna trećina sastoji uglavnom od polukvalificiranih radnika, pretežno građevinske struke.

Za razliku od južnoazijskih migranata koji odgovaraju arhetipskoj predodžbi migranta kao onog koji prenosi svoju radnu sposobnost i kupovnu moć u traženju zaposlenja u inozemstvu, većina istočnoazijskih migranata regularno su zaposleni radnici, bilo poduzeća svojih zemalja bilo pak multinacionalnih kompanija Trećeg svijeta, koje imaju ugovore sa zemljama Srednjeg Istoka. Uvjeti radnih ugovora gotovo su identični onima u domovini, ali zbog rada u inozemstvu osiguravaju radniku dodatnu zaradu, jer se stanoviti postotak zarade direktno isplaćuje migrantovoj obitelji, i to u domaćoj valuti (7: 27). No takve sheme uspijevaju samo ako su radnici – kao u slučaju Južne Koreje – slani temeljem kolektivnih ugovora, gdje se njihove plaće mogu kontrolirati na samom izvoru. Vlada u Pekingu, primjerice, uzima blizu 30% migrantove zarade, no to još uvijek znači za radnika višestruko višu plaću od one koju bi imao u Kini. Kina ne dopušta rad privatnim temeljem ili agencijama, već državni ured za to zadužen izravno pregovara s poslodavcima ili pak određuje posrednika koji će obaviti cjelokupni posao oko ugovaranja radnih okolnosti. Dio ove migracijske politike uključuje besplatan prijevoz radnika, smještaj i prehranu. Kineskih radnika ima na Srednjem Istoku od kraja sedamdesetih. Godine 1983. u Regiji je bilo zaposleno preko 6.000 kineskih radnika, najviše u Iraku, Jordanu i Kuvajtu (12: 204).

Penetracija tržišta rada arapskih zemalja od strane migranata iz istočne Azije u principu je rezultat nekoliko specifičnih karakteristika te migracije, od kojih smo neke već prethodno naveli. Naime, istočnoazijski izvoznici pokazali su prije svega visoku organizacijsku sposobnost u osiguranju samodostatne radne snage kao dijela izvoza "aranžman paketa" ugovornog projekta, te mogućnost i spremnost izvoza kapitala potrebnog za njihovu izvedbu. Postigli su, također, značajan uspjeh u izvođenju velikih građevinskih objekata i to redovito u ugovorom propisanom roku. Osnivanje "radnih kampova" svodi kontakt stranih radnika s lokalnim stanovništvom na minimum, osigurava optimalnu uspješnost kako za poduzeće tako i za zemlju primitka, a strogi državni nadzor nad "radnim kampovima" garantira neometanu suradnju između radnika i poslodavca, odnosno poduzeća. U međuvremenu većina je istočnoazijskih zemalja osnovala konzorcije u cilju djelotvornije regulacije odlazaka i kontrole svojih migranata. Osnovane su i vladine institucije kojih je glavna zadaća ispitivati srednjoistočno tržište za mogućnosti izvođenja novih projekata u Regiji, izvoza tehnologije i uspostavljanja trgovačkih veza. S druge pak strane, pojedine zemlje Srednjeg Istoka postale su izvorom financijskog kapitala za istočnoazijske zemlje, a suradnja između tih dviju regija svijeta počela je uključivati i aktivniju političku i vojnu

Tablica 3 – Radna snaga iz pojedinih azijskih zemalja zaposlena na Srednjem Istoku putem radnih ugovora, 1976-86.

Godina	1976	1980	1983	1984	1985	1986
Zemlja						
Indija	4.200	236.200	220.797	198.810	160.555	109.951
Filipini	7.812	132.044	323.414	311.517	266.617	262.758
Pakistan	41.690	129.847	128.206	88.460	101.000	62.000
R. Koreja	21.269	124.834	140.100	116.050	n.p.	n.p.
Bangladeš	5.559	29.815	59.220	56.753	77.694	36.852
Šri Lanka	526	24.053	68.905	n.p.	n.p.	n.p.
Tajland	1.287	20.690	63.520	67.468	61.083	72.673
Indonezija	1.200	4.950	n.p.	36.582	45.129	n.p.

Izvor: (3: 277).

suradnju. Jedna značajna kulturna razmjena sadrži mogućnost hodočašća u Meku azijskim muslimanima, koji čine velik dio azijske populacije (7: 23-27).

Većina vlada zemalja imigracije morala je preispitati svoju migracijsku politiku s obzirom na već visoki udio stranaca u Regiji. Bojazan da bi strane zajednice mogle ugroziti postojeći kulturni i politički poredak njihovih društava, bilo aktivnošću samih migranata bilo otvorenom pobunom vlastitih građana protiv stranaca, ponukala je na uvođenje poslovne kontrole svih značajnijih stranih privrednih grana, a u cilju, prije svega, zapošljavanja domaće radne snage gdje god je to ostvarljivo. Nastoji se također što više diversificirati nacionalne skupine migranata kako bi se izbjegla moguća ovisnost o jednoj brojčano dominantnoj stranoj skupini. U gotovo svim zemljama imigracije radne se dozvole izdaju za specifične poslove a to ponajprije radi lakše kontrole lokacije posla stranaca. Prednost se daje domaćim radnicima u vidu socijalnih osiguranja i općih individualnih prava. U Saudijskoj Arabiji problem smještaja stranaca postao je tako akutan da je vlada uvela propis prema kojem smještaj radnika prelazi u odgovornost poduzeća koje ga zapošljava. Kuvajt ima propise koji odražavaju rezidencijalnu segregaciju domaćih građana od stranih radnika. Vlade Bahrajna i Katara izglasale su stroge zakone o naturalizaciji kako bi se spriječilo da strani radnici postanu njihovi stalni građani. U Kuvajtu i Saudijskoj Arabiji gotovo je nemoguće steći pravo državljanstva. Radni zakoni često su nedorečeni ili isključuju strane radnike. Tamo gdje i postoji zaštitna legislatura malo je agencija koje će prosljediti žalbe ili prisiliti poslodavca da poštuje zakone. Saudijska Arabija uvela je međutim prije nekoliko godina dvije mjere radi zaštite stranih radnika. Prva se odnosi na obvezno osiguranje radnika protiv nesreća na radu. Druga pak mjera odnosi se na radnike-povratnike, koji su tijekom dvanaest ili više mjeseci uplaćivali doprinos saudijskom socijalnom osiguranju i kojima se iz tog fonda isplaćuje novčana naknada putem lokalnih banaka (5: 18). Ovim se zakonom očito želi postići veća spremnost migranata na povratak. Zemlje Zaljeva, osim Kuvajta (ukoliko je radnik proveo na istom poslu pet godina) ne dopuštaju organiziranje radnika u sindikate (5: 18). Svaka manifestacija spontanog aktiviranja radnika biva brzo zabranjena. Visina plaća nerijetko odražava nacionalno porijeklo migranta. U Kuvajtu su tako plaće i uvjeti rada povoljniji za Egipćane i Pakistance negoli Indijce (hinduse). Zemlje useljenja odbijaju mogućnost (uglavnom iz političkih razloga) asimilacije ili čak integracije migrantskih zajednica; u međuvremenu ekonomska logika diktira formiranje stalnije radne snage. Slično kao kod privremenih radnika u Evropi, zemlje primitka morat će uskoro prihvatiti barem djelomičnu stabilizaciju migrantske populacije, uključujući povećani priljev ovisnih članova obitelji.

Položaj stranih radnika u društvu zemlje primitka rezultira iz interakcije više domaćih interesnih grupa. Postoji, prije svega, vladajuća elita, zatim državna birokracija, interesi poslovnih zajednica, interesi velikih stranih kompanija, vjerskog establishmenta te raznih profesionalnih udruženja i političkih organizacija. Primjerice, saudijski privatni sektor vrši pritisak na vladu da u periodu usporavanja ekonomskog rasta zaštiti lokalne interese na račun stranih, uglavnom korejskih građevinskih kompanija. Saudijska je vlada 1983. izglasala dva zakona kojima se suprotstavlja nelojalnoj konkurenciji stranih tvrtki na koju je upozorio domaći privatni sektor. Prema prvom zakonu, svi državni projekti moraju biti otvoreni javnim natjecajima, otvarajući tako tržište manjim domaćim poduzećima. Drugi zakon zahtijeva da 30% svih radova na državnim projektima bude prvo ponuđeno domaćim poduzećima; pritom nije moguće da se mješovita, saudijsko-korejska poduzeća kvalificiraju kao lokalna.

Sadašnju fazu migracija u Arapskoj regiji obilježavaju tendencije koje su u priličnom kontrastu naspram obilježja migracijskih tokova ranih i sredine sedamdesetih godina:

- 1) Kako se bazični infrastrukturni projekti približavaju završetku a novi se su investicijski programi pod utjecajem pada cijena nafte (do iračke invazije Kuvajta!), regionalno kretanje radne snage teče nešto usporenije.
- 2) Proces migracija postaje sve više organiziran i to na obje strane, kako u zemljama porijekla tako i u zemljama primitka.
- 3) Nacionalni sastav migranata sve je raznolikiji. I politika i ekonomija utjecali su na povećanje kretanja radnim migranata iz južne i istočne Azije u Regiju. Zahtjevi tržišta društveno-političke sigurnosti vode preferiranju zapošljavanja migranata određenih zemalja za određene tipove zanimanja.
- 4) Potražnja za radnom snagom postaje sve složenija. Uvoz velikog broja radnika, bez obzira na njihove kvalifikacije, ustupio je mjesto selektivnoj politici uvoza. Promjene u ekonomiji zemalja uvoznica potakle su na potražnju novih kombinacija stručnosti i zanimanja.
- 5) Potreba za praktičnom i obuhvatnijom politikom razmjene rada između zemalja izvoznica i zemalja uvoznica radne snage sve je očitija kako, zbog pada cijena nafte, dolazi do laganog usporavanja u ekonomskoj aktivnosti. Jezik i kulturne spone čine Arape i dalje prvim izborom u uslužnim djelatnostima i vladinim službama. Istodobno, azijske zemlje dokazale su i obećavaju efikasnost, pristup visokoj tehnologiji i širokom dijapazonu ekonomskih aktivnosti koje nisu vezane samo za migraciju. Njihova premoć u građevinarstvu može kasnije biti lako zamijenjena prednošću u elektronici i drugim tehničkim i proizvodnim djelatnostima.

Što se tiče općega regionalnog utjecaja unutar-arapskih migracija sukobljavaju se dva mišljenja. Promicatelji prvog smatraju da kretanje radne snage među arapskim zemljama predstavlja bazu novoga ekonomskog poretka, odnosno mogućnost razvoja novoga društvenog poretka u arapskome svijetu. Želja za ekonomskim razvojem i prilika da se taj ostvari vode – smatraju prvi – smanjenju ideološkog sukoba među arapskim zemljama. Drugo mišljenje ne vidi migraciju kao integracijski proces već, naprotiv, kao bazu jačanja konfliktnih ekonomskih i političkih prioriteta, kapitalom bogatih i kapitalom siromašnih zemalja Regije. Dapače, otkriće naftnih resursa ocjenjuje se kao posljednji udarac svakom pan-arabizmu, a cijela Regija taocem kalkulacija velikih sila. Očito da je unutar-arapska migracija u različitim stupnjevima pogođena političkim događanjima u Regiji, a posebno palestinsko-izraelskim konfliktom, pan-islamskom politikom, građanskim ratom u Libanonu, pojavom islamskog fundamentalizma, ratom između Iraka i Irana, i sada iračkom invazijom Kuvajta. Prisutnost velike palestinske zajednice u Kuvajtu i drugim zemljama Zaljeva postao je neugodan problem za vlasti zbog političkih implikacija te zbog prevelike ovisnosti o jednoj stranoj skupini. Nema sumnje da je i dugogodišnji jaz između Egipta i ostatka arapskoga svijeta, između ostaloga, utjecao na povećanje broja azijskih radnika u Regiji. Naime, utjecaj Camp-Davidskog sporazuma i višegodišnje neprijateljstvo između Egipta i Libije smanjilo je intenzitet migracija iz Egipta u ostali dio arapskog svijeta a 1982/83. rezultirao povratkom većeg broja egipatskih migranata. Iračko-iranski rat, povezan s iranskom revolucijom i ohrabrenjem islamskog fundamentalizma, još se više od-

razio na nesigurnost naftom bogatih režima i naveo ih da usvoje restriktivniju imigracijsku politiku. U tom je kontekstu društveno-politička izolacija azijskih radnika viđena kao prednost, barem za neko vrijeme. U međuvremenu među domaćim stanovništvom izbija latentno nezadovoljstvo zbog tako velikog broja stranaca i mnogi socijalni problemi, koji su u očitom porastu, pripisuju se nazočnosti migranata. Postoji, naime, bojazan da bi strani migranti mogli negativno utjecati na društveni, kulturni i konačno, politički identitet arapskih nacija. Stoga se, sa socio-kulturnog stanovišta moglo očekivati da arapski migranti, koji dijele sličan jezik, religiju i do neke mjere običaje s domaćim stanovništvom, budu najpovoljnije rješenje. To, međutim, nije slučaj iz gore spomenutih razloga. Također, imigracijska politika zemalja primitka niti ide za trajnim naseljavanjem migranata, niti za njihovom asimilacijom, a zbog činjenice svojih bližih kontakata s domaćim stanovništvom obrazovani arapski migranti vrše jači modernizirajući utjecaj negoli azijski migranti što, opet, ne odgovara općenito konzervativnoj društveno-političkoj klimi Saudijske Arabije i zemalja Zaljeva. No nije isključiti ni probleme koji bi u skoroj budućnosti mogli proisteci iz sve veće ovisnosti zemalja imigracije o stranoj radnoj snazi, s jedne strane, a, s druge strane, iz zahtjeva stranog stanovništva za obuhvatnijim lokalnim infrastrukturnama, koje postaju sve skuplje. Vlade zemalja imigracije suočene su sa činjenicom da unutar njihovih granica žive dva društva. Jedno je domaće, koje putem svojih legitimnih prava ostvaruje sve socijalne, ekonomske i političke prednosti; drugo je strano koje, smatrajući da je znatno potpomoglo i ubrzalo razvoj zemlje domaćina, očekuje svoj veći udio u ekonomskim i političkim pitanjima, odnosno pravo suodlučivanja u lokalnim zbivanjima te odgovarajuću dostupnost zdravstvenih i socijalnih usluga, obrazovnih institucija i stambenog prostora.

Slabije zapošljavanje domaće populacije u zemljama bogatim naftom vjerojatno će se i dalje nastaviti i to zbog mlade dobne strukture populacije, ograničenog zapošljavanja žena u modernom sektoru (što smo na početku rekli), nagle ekspanzije srednjeg i visokog obrazovanja, kojim se odlaže ulazak mladih osoba na radno tržište. Stoga će svaka potražnja za radnom snagom zahtijevati uvoz stranih radnika, a na njihov broj i kvalitetu utjecat će obrasci razvoja pojedinih grana, kao i opća ekonomska diversifikacija. Sa stanovitim smanjenjem razvojnih programa (koje slijedi kao posljedica pada cijena nafte) kompeticija među stranom radnom snagom postat će još intenzivnija, posebno među radnicima nižih kvalifikacija. Ekonomsko usporavanje rasta popratit će promjena u sistemu ukupne proizvodnje, u prilog manje radno intenzivne proizvodnje. Zato će jednim dijelom građevinarstvo ustupiti mjesto industriji i uslužnim djelatnostima. No i ovakve će promjene zahtijevati daljnji uvoz radne snage iz Azije, prvo zbog politički motivirane integracijske politike, okrenute ka radnim migrantima iz Azije kao dijelu radnog rotacionog procesa. Drugo, zaostajanje u razvijanju vlastite radne snage u zemljama primitka može rezultirati kontinuiranom potražnjom za stranim, azijskim radnicima; no sada je očekivati veći interes za tehničkim kadrom, inženjerima i drugim profesijama visoke kvalifikacije nego što je to donedavno bio slučaj (6: 79-83).

Projekcija za godinu 1990. predviđala je 4,36 mil. stranih radnika u zemljama Zaljeva, što bi značilo 3,4% manje od njihova broja u 1987 (4,51 mil.). U tom bi slučaju smanjenje iz Saudijske Arabije činilo preko 80% ukupnog smanjenja. Nadalje, pretpostavljalo se da će broj i udio radnika iz zemalja istočne Azije rasti i da će oni nastaviti zamjenjivati skuplju i manje produktivno-efikasnu arapsku radnu snagu te dio radnika iz južne Azije, posebno onih zaposlenih u građevinarstvu (2: 274).

Tablica 4 – Zemlje Zaljeva: Projekcija stranih radnika 1987 – 1990.

Godina Zemlja	1987	1990
Bahrain	79.550	74.100
Kuvajt	502.200	495.500
Oman	275.400	260.500
Katar	62.800	61.350
Saudijska Arabija	3,025.900	2,901.700
UAE	566.450	566.300
UKUPNO	4,512.300	4,359.450
% promjena		- 3,4

Izvor: (3: 285)

Završetak rata u Zaljevu i investicije u ekstenzivne programe obnove bili su nova velika prilika za strane radnike, posebno u iračkim južnim gradovima te u rekonstrukciji infrastrukture iranske naftne industrije. Međutim, iračka invazija Kuvajta u kolovozu ove godine imat će (i već ima) mnoge direktne posljedice za ekonomije više arapskih i azijskih zemalja involviranih u migracijske procese na Srednjem Istoku. Primjerice, Egipat, konfrontirajući Irak, izravno gubi migrantske doznake od svojih 350.000 radnika, grubo protjeranih iz Iraka i vraćenih na egipatsko tržište rada. Turska, kao glavni prolaz za iračku trgovinu, primjenjujući embargo UN-a i pridružujući se saveznicima, izgubit će do kraja 1991. možda i 13 mlrd. \$ zbog gubitka u izvozu, naplati prijevoza nafte, ugovorima gradnje, ne uključujući devizne doznake nekih 30.000 Turaka, donedavna zaposlenih u Iraku (16 :11-13). Za indijsku ekonomiju kriza u Zaljevu ima slijedeće direktne posljedice:

- 1) povećanje računa u uvozu naftnih proizvoda
- 2) smanjenje migrantskih doznaka i depozita sa Srednjeg Istoka
- 3) enormni troškovi povezani s evakuacijom, repatrijacijom i rehabilitacijom najteže pogođenih indijskih radnika u Zaljevu
- 4) smanjenje izvoza roba i usluga na Srednji Istok.

Neposredni utjecaj zaljevske krize uključuje gubitak izvoza Iraku i Kuvajtu od 200 – 250 mil. \$. Godine 1989/90. srednjoistočne zemlje činile su 6,77 % izvoza indijskih roba, od toga s Kuvajtom 0,7 % a Irakom 0,45 %. Indijska remitenda iznosila je oko 600 mil. \$ godišnje od indijskih građana u Kuvajtu, gdje su oni bili treća najbrojnija strana skupina, nakon Egipćana i Palestinaca. U Iraku je Indija započela mnogo projekata i na tome će gubitak iznositi oko 650 mil. \$, dok troškovi repatrijacije prelaze 2.200 \$ po osobi (17). Kriza je pogodila i 17.000 Vijetnamaca, "gastarbajtera" u Iraku te na desetine tisuća Filipinaca, Pakistanaca, Bangladešana i drugih koji su u Iraku i Kuvajtu obavljali poslove konobara, vozača, čistača, sobarica, ukratko sve one poslove koje su domaći ljudi izbjegavali. U Iraku i Kuvajtu bilo je zaposleno i preko 4.600 Britanaca, 3.100 Amerikanaca, 560 Francuza i građana iz drugih evropskih zemalja. Sovjetski Savez imao je oko 500 svojih ljudi u Kuvajtu i 7.000 u Iraku. Nekih 200.000 Kuvajćana, oko četvrtine stanovništva Kuvajta, već je napustilo zemlju u pravcu Saudijske Arabije i Zaljevskih emirata (15).

LITERATURA:

1. Arnold, Fred; Shan, M. Nasra. "Asian Labor Migrati on to the Middle East". *International Migration Review*, vol XVIII, No. 2, 1984,
2. Birks, J.S.; Sinclair, C.A. *International Migration and Development in the Arab Region*, ILO, Geneva, 1980.
3. Birks, J.S.; Seccombe; I.J., Sinclair, C.A. "Labour Migration in the Arab Gulf States". *International Migration*, September 1988.
4. Burney, Nadeem. *A Macroeconomic Analysis of the Impact of Worker's Remittances from the Midle East on Pakistan's Economy*. ILO-UNDP Project, ed. Asian Employment Programme (ARTEP), New Delhi, 1988.
5. Choucri, Nazli. "Asians in the Arab World", šap. mat za Conference on Asian Labor Migration to the Middle East, East-West Centre, Hawaii, Sept. 1983.
6. Cremer, Georg. "Nach dem Ölpreissturz: Folgt ein Exodus der süd- und südostasiatischen Migranten aus dem Nahen Osten?", *Internationales Asienforum - International Quarterly for Asian Studies*, Weltforum Verlag, München - Köln - London, 1987.
7. Ling, Huan-Ming. "East Asian Migration to the Middle East" *International Migration Review*, vol. XVIII, No. 1, 1984,
8. Looney, R.L. "Patterns of Remittances and Labor Migration in the Arab World", *International Migration*, Dec. 1989.
9. Minocha, Urmil; Arnold, Fred. "Asian Labour Migration to the Middle East", šap. mat. za Conference on Asian Labor Migration to the Middle East, East-West Centre, Honolulu, Hawaii, Sept. 1983.
10. Nair, Gopinathan. "Migrants from India", u: *Migrant Labour for Sale? - A Report on Asian Labour Migration* bazirana na studijskoj konzultaciji održanoj u Hong Kongu, dec. 1985. Ed. & Publish. by DAGA (Documentation for Action Groups in Asia), Hong Kong, 1986.
11. Nayyar, Deepak. *International Labour Migration from India - A Macro-Economic Analysis*, ILO-UNDP Project, ed. Asian Employment Programme (ARTEP), New Delhi, 1988.
12. Seccombe, I.J. "International Migration in the Middle East: Historical trends, Contemporary Patterns and Consequences". *International Migration Today*, (izd.) Reginald T. Appleyard, UNE-SCO, Univ. of Western Australia, Centre for Migration & Development Studies, 1988.
13. Stahl, Charles W. "Contract Labour Migration & Development with special reference to Indonesia, Malaysia, the Philippines and Thailand", šap. mat. ASEAN-Australia Economic Relations Research Project, Institutional Development & Exchange of Personnel, Oct. 1982.
14. *The Economist*, London, Sept. 1988. "Asian Migrant Workers".
15. *The Economist*, London, August 25, 1990. "Dreadful notes of preparation".
16. *The Economist*, London, Sept. 1. 1990. "The Old Arab order passes".
17. *Vjesnik*, Zagreb, 19. 9. 1990. "Zaljev nije uzrokom krize nesvrstanih".
18. Weiner, Myron. "International Migration and Development: Indians in the Persian Gulf". *Population and Development Review*, vol. 8, No. 1, 1982.

INTERNATIONAL MIGRATION IN THE ARAB REGION

SUMMARY

The late 1970's witnessed a tremendous surge in the international migration of labour, with the oil-rich countries of the Arab region accounting for an overwhelming proportion of this increase. The enhanced revenues subsequent to the oil embargo in 1973. led many Arab countries to launch ambitious economic and social development programmes requiring employment of an enormous number of people. Most of this increased demand for labour had to be met from foreign sources, at first from the neighbouring Arab countries but quite soon from the countries of South and Southeast Asia and the Far East.

The main aim of the presented paper was to establish the dimensions of international labour migration in the Arab world in the last ten to fifteen years, to describe the major characteristics of a particular process of movement of labour in the area and to point to the factors that have effected the politics of the countries of employment. A further aim was to show the specific features of labour force presence of a particular country of origin (Arab and Asian) and to give the socio-economic characteristics of the different migrant groups employed in the countries of the Middle East.